

EL CATALÀ EN DOCUMENTACIÓ NOTARIAL DEL SEGLE XVI (BAIX ARAGÓ)

INTRODUCCIÓ

El fet que a penes s'hagi investigat en el català de textos illiteraris procedents d'arxius aragonesos, i que fins ara siguin escadussers els treballs dedicats al català nord-occidental en els segles moderns, em duu a presentar aquesta comunicació per contribuir al coneixement d'aquesta llengua en terres aragoneses i, consegüentment, a la història social de la llengua catalana i de la seva variació lingüística.

Els protocols notarials són una font important per a conèixer el passat i insubstituïbles a l'hora d'investigar el comportament individual i el paper del grup familiar en les distintes situacions, tant de caire públic com privat. Elegeixo de la documentació notarial, aplegada fa uns anys en arxius de la comarca del Mataranya¹ (Terol), onze *Capítols matrimoniales* escrits en català. Aquests instruments legals, que són el resultat dels acords entre veïns de Fondespatla els anys 1570-1576, s'han localitzat en els protocols 283/1, 283/2 i 284/1 del notari Miguel Juan Salvador («habitante en Zaragoza hasta el 14 de marzo de 1568»² i «vecino de Fuentespalda»³), que es conserven a l'Arxiu Municipal de Fondespatla.

Alludiré primer a l'estructura i contingut d'aquest tipus documental, parant esment en els pactes que hi consten, i faré, a continuació, l'estudi del lèxic, referit als béns que aporta cada un dels contraents a la societat conjugal.

1. El projecte «Recopilación de las fuentes documentales en catalán en el Bajo Aragón» va ser finançat a través del «Programa de Apoyo a la Investigación de la Universidad de Zaragoza», en la convocatòria de 1991.

2. Segons consta en el protocol 283/1, 1568-1572.

3. Així figura en el protocol 283/2, 1573-1575, i següents.

EL DOCUMENT: ESTRUCTURA I CONTINGUT

Els *capítols* objecte d'estudi estan, com acabo d'assenyalar, redactats en català; tan sols els formulismes notariais s'escriuen en castellà en cinc d'aquestes escriptures. Aquests formulismes figuren en l'exposició, on es fa constar el motiu de la presència de les parts davant el notari, i així mateix, en la corroboració: el document es tanca amb la data crònica i tòpica, una sèrie de clàusules finals que culminen l'acte jurídic i el nom de dos testimonis.⁴

La denominació de *capítols matrimoniais* es troba a la constitució de Ferran II de l'any 1503, denominació que respon a la «normal divisió en capítulos del convenio» (Lalinde 1965: 22). Es tracta d'un conveni familiar normatiu plurilateral i d'índole principalment econòmica (Lalinde 1965: 24). Normalment aquests contractes, amb què es formalitza el règim econòmic del matrimoni, són el reflex dels pactes verbals dels futurs esposos o dels familiars d'ambdós, els quals van al notari i subscriuen els capítols abans de la cerimònia eclesiàstica «acerca del matrimoni que mediant la divina gracia se espera cloure» (283/1, 1570, f. 167v), o el dia del casament, «ab los presens capítulos matrimoniais és tractat, concluit y firmat matrimoni [...] ab intervenció y assistència de molts parens de les dos parts y del reverent mosén Miquel Latorre prevere» (283/2, 1573, f. 8r). La regulació a què estan subjectes els esposos començarà el dia en què siguin reconeguts com a tals.

En aquest document es fa la relació dels béns que porta l'home al matrimoni i el seu origen (propietat, donació dels pares o altres familiars, etc.), així com els que porta la dona, la procedència dels quals també s'indica. Per exemple, en els capítols entre Agostí Angosto i Àgueda Ortí es fa constar que els béns immobles són 'de plena propietat': «y tot lo que porta lo dit Agostí Angosto és franch y quití» (283/1, 1572, f. 363r).

El pacte que gairebé reflecteixen tots aquests *Capítols matrimoniais* és el pacte d'*agermanament*, que és el més important des del punt de vista no solament econòmic sinó també social i familiar. S'estableix, doncs, una relació fraterna: marit i muller realitzen la unitat i comunitat de tots els seus béns, com si fossin germans nascuts del mateix pare i de la mateixa mare.

4. En l'exposició i corroboració (283/1, 1570, ff. 134v, 136v); o bé en l'exposició (284/1, 1576, f. 49v); o bé en la corroboració (283/2, 1573, f. 109v; 284/1, 1576, f. 48r); fins i tot l'exposició que apareix escrita al principi del document en castellà (283/1, 1570, f. 165v) s'inclou al final en català (f. 167r).

Item és pacte y condició entre les dites parts que los dits Pere Bonfill y Bàrbera Siurana se ajen de agermanar lo dia dels esposalicis en tots sos béns respectiue mobles y sitis, aguts y per baver (284/1, 1576, f. 51r).

L'acte d'agermanament⁶ s'ha de fer *lo dia dels esposalicis*⁷ (veg. *supra*) o *de les esposalles*.⁸ Aquest mot s'atesta en el següent pacte d'agermanament, que figura en els capítols duts a terme entre Joan Villoro i Catalina Celma, els quals s'agermanen el dia del casament únicament en una quantitat de diners, i estipulen que la comunitat de béns es farà al naixement del primer fill o filla:

Item fench pactat que lo dia de les esposalles hagen de agermanar la hu altre ad in vicem fins en suma de cinquanta lliures y al primer fill o filla que Déu les donarà se agen de agermanar en tot lo que per los presents capítols porten y en tot lo que aumentaran. Tes-tes Simó Tomàs y Domingo Villoro (283/1, 1572, f. 296r).

S'inclouen, de vegades, en aquests pactes clàusules testamentàries. En els capítols entre Pere Ginebrell i Bàrbera Sorolla s'acorda separació de béns en cas que el matrimoni es dissolgui sense fills, mentre que si tenen descendència es fa pacte d'agermanament:

Item és pacte y concòrdia entre les dites parts que cas de disolució del present matrimoni de qualsevol manera que sia, si no tindran fills del dit matrimoni que en tal cas se n'agen de tornar cada una de les dites parts ab lo que per los presents capítols porten en contemplació de dit matrimoni partint emperò los auments y millores, y si tindran fills que l'ora mateixa sien agermanats en tot fins a la cendra del fogar⁹ (283/2, 1575, f. 221v).

Es pot regular així mateix el funcionament del contracte en cas que mori un dels membres de la parella. En els capítols entre Pere Insa i Catalina Adrover les

5. Era freqüent usar aquest adjectiu, que significa 'lliure de deute o obligació', juntament amb el seu sinònim *franc*: «Los donaria bones possessions franques e quíties», MUNTANER, *Crònica*, c. 108 (DCVB 9 70b-71a).

6. L'agermanament conjugal, segons els «Costums de Tortosa», consisteix a fer el matrimoni sense dot i estipular l'associació per igual dels dos esposos en la propietat de totes les adquisicions que qualsevol d'ells faci durant el matrimoni (DCVB 1 283a).

7. De SPONSALIS deriva en el ll. tardà l'adjectiu SPONSALICIUS 'pertanyent a les esposalles', que arrela en data remota en l'ús del nostre dret i aviat demostrà tendència a substantivar-se: *sponsalici* o *esposalici* 'esposalles, promesa de matrimoni i cerimònia amb què se celebra el prometatge' (DECat III 668b; DCVB 5 456b, 453a).

8. Aquest vocable és comú des de Muntaner i Joanot Martorell, i continua viu en el llenguatge tradicional del dret i en el de les velles comarques. El punt de partida és el pl. SPONSALIA, neutre de l'adj. ll. SPONSALIS 'relatiu a la promesa de casament' (DECat III 668b).

9. Comp. *cenisa del focar* 1181, *cenisa del fogar* 1191, *cinera del fogar* 1196 (FORT 1994: § 873). Es documenta aquesta expressió en textos aragonesos referits a repartiment de béns, expressió amb què s'indica la total distribució de les possessions en parts iguals.

parts pacten que «en cas de dissolució del dit y present matrimoni de qualsevol manera que sia que se agen de partir tots sos béns entre lo sobrevivent y los hereus del premorient fins a la cendra del fogar, renunciant a totes y qualsevol avantajes forals» (283/2, 1573, f. 9v); clàusula de renúncia que únicament apareix en aquests capítols.

En canvi, en els capítols entre Pere Celma i Madalena Pallarés, s'estableixen disposicions distintes, que estan en relació directa amb la no-descendència i amb qui mori primer, disposicions que no tindran validesa si el matrimoni té fills: «lo dit Pere Celma se reserva en cas de dissolució del present matrimoni en cas que muira ell primer que la dita Madalena Pallarés és a saber la heretat de les Planes y del Racó damunt confrontades y en tot lo demás és content de ajermanar a la dita Madalena Pallarés emperò és condició que si la dita Madalena Pallarés moria ans que lo dit Pere Celma sens fills que en tal cas los hereus d'ella no puguen aver de la casa del dit Pere Celma sinó tan solament lo que la dita Madalena Pallarés aurà portat per los presents capítols y més se agen de partir les compres y millores que auran fet constant matrimoni y si tindran fills han de ser ajermanats en tot y pertot sens traure millora ninguna» (284/1, 1576, ff. 47v-48r).

El poder del cònjuge supervivent es restringeix a causa de l'existència de descendents d'unions anteriors. Així, en l'acte d'agermanament entre Bertomeu Segura i Catalina Perera, ambdós vidus, s'estableix que «lo dia de la missa nupcial se agen de agermanar per yguals parts en la mitat de tots los béns que cada una de les dites parts porta en contemplació del dit y present matrimoni perquè l'altra mitat del dits béns axí de la una part com de la altra cada una de les dites parts a de partir ab sos fills respective» (283/2, 1573, f.124v).

Per contra, en els capítols de Bernat Vinya i Àgueda Albiol, no es fa agermanament; hi ha separació de béns però ell s'assegura la meitat dels beneficis dels béns d'ella: «item porte la mitat de tot allò que li vindrà dels béns de sa muller» (283/1, 1570, f. 166r).

El jurament, inclòs en els capítols, o inserit a continuació, reforça els pactes adoptats per les parts contractants abans del matrimoni. En definitiva, la finalitat principal de redactar capítols i deixar-los sota custòdia notarial és atorgar garanties que els pactes establerts es respectaran.

ELS BÉNS: ESTUDI LÈXIC

Aquest tipus documental ofereix una notable varietat de vocables referits als béns que aporta cada un dels contraents al matrimoni. Presento, a continuació,

un estudi d'aquest lèxic, classificat per conceptes: mots relatius a l'activitat rural i a la casa.

EL CAMP

El terreny

— *bancal* m. 'feix de conreu': «Item porta en contemplació del dit matrimoni un *bancal* de terra campa sitiada en la dita masada» 283/1, 1572, f. 362v. Deriva de *banc* 'escon' (< germ. BANK); en aquest sentit és antic (*Priv. de Catí*, 1402) i molt usat avui en català occidental i valencià; comp. arag. *bancal* en un inventari de 1330 (DECat I 616b).

— *casals* m. pl. 'edifici petit en el camp': «més la mitat de una masada ab ses cases y *casals*» 283/1, 1570, f. 135r. Substantiu derivat del ll. CASA (DECat II 604b), es documenta amb aquesta significació el 1230 a Mallorca (DCVB 3 10a).

— *hera de batre* exp. 'espai de terra on baten les garbes': «Item li dona la mitat de una *hera de batre*» 283/2, 1574, f. 163v. Del ll. AREA (DECat III 417a), i BATTUERE, vg. BATTERE (DECat I 728b).

— *heretat, eretat* f. ' propietat rústica': «Item porte més havant la sobredita Juana Candia huna *eretat* nomenada lo Corralet» 283/1, 1570, f. 136r; «Item la mitat de una *heretat* sitiada en lo terme de Fontespatla a la partida dels Cerdans» 283/1, 1570, f. 166r; «Item una *heretat* a la carrera del molí» 283/1, 1572, f. 296r, *passim*. És el prolongament català del ll. HEREDITAS, HEREDITATIS 'acció d'heretar', 'herència'; amb el significat de 'propietat rústica' es registra aquest terme a principis del segle XVI en el País Valencià, on continua plenament vigent (DECat IV 784a-b). Cf. *heretat* 1501, Fraga (Fort 1999b: 94). ll *terra campa* f. 'terra de conreu on no hi ha arbres ni vinya': «Item porta la dita Catalina Adrover y que lo dit Joan Adrover li promet donar una *heretat terra campa* sitiada en lo dit terme a la partida del Riu» 283/2, 1573, f. 9r; «Item porta lo dit Francès Navarro y la dita Joanna Angosto mare sua li promet donar y li dona una *heretat terra campa* sitiada en lo terme de Fontespaña a la partida dels Cerdans» 283/2, 1574, f. 163r-v. Del ll. CAMPUS, s'atesta l'adjectiu femení *campa* des del segle XIV en documentació relativa al català occidental i perviu en valencià almenys fins a Xàtiva (DECat II 460a-b).

— *hort, ort* m. 'tros de terra no gaire extens, on es conren verdures, llegums i arbres fruiters': «Item li done la dita Joanna Roda en contemplació del present matrimoni la mitat de una *heretat y ort* sitiats en lo dit terme a la carrera del molí» 283/2, 1573, f. 8r; «Item porta lo dit Bertomeu Segura un *hort* camí del molí»

283/2, 1573, f. 122v. Del ll. HORTUS (DECat IV 819a). Cf. *ort* 1501, Fraga (Fort 1999b: 94).

— *masada* f. 'finca rústica amb casa habitada permanentment pels conradors': «més la mitat de una *masada* ab ses cases y casals» 283/1, 1570, f. 135r; «Primo una *masada* ab les terres contigües a ella» 283/1, 1572, f. 295r; «Primo porta [...] la part y portió que té en les cases de la *masada* dels Angostos sitiada en los Plans» 283/1, 1572, f. 362r. Aquest derivat del ll. tardà MANSUM, 'lloc d'estada o residència' (DECat VII 416b), es testimonia des del segle XIII i avui es recull a diversos indrets del català occidental: Calaceit, el Priorat, Gandesa, la Ribera d'Ebre, el Maestrat, València (DCVB 7 277a); reprèn, doncs, de fort, des de l'Ebre, i també s'havia usat al domini aragonès (DECat VII 418a; Terrado 1991: 281; Andolz 1992). Cf. *masada* 1501, Fraga (Fort 1999b: 94).

— *sort* f. 'parcel·la de terra': «Item una *sort* de terra plantada de tires dita la Clota» 283/1, 1572, f. 362r; «Item li done [...] una *sort* de terra sitiada en lo terme del dit lloch a la partida dels Plans» 283/2, 1573, f. 8r; «Item porta una *sort* als Vilars» 283/2, 1573, f. 123v. Del ll. SORS, SORTIS; pel que fa al significat predial, se'n troben dades en massa, des dels documents més antics, en tot el territori continental de la llengua (DECat VIII 97a), però el concepte varia segons les comarques (veg. DCVB 10 19b).

— *trox* m. 'porció de terreny de conreu': «Item li dóna un *trox* de heretat plantada de tires sitiada en lo terme del dit lloch a la partida dels Plans» 283/2, 1574, f. 164r; «Item li donen un *trox* de terra a les Sienes» 283/2, 1574, f. 165v. És bastant segur que tant el cat. com l'oc. es relacionin amb el fr. ant. i dial. *trous* 'tronxo de planta', l'oc. ant. *tors* 'tros d'una cosa' i l'it. *torso* 'tija d'una planta', els quals provenen del ll. THYRSUS 'tija' (DECat 883a-884b). Cf. *tros de terra* a Canals (Casanova 1988). Comp. arag. *troz* (Sesma-Líbano 1982: 357; Rohlfs 1985).

Arbres i plantes

— *carrasques* f. pl. 'alzines': «y li dóna una heretat terra campa [...] ab tal que reserba la vida en la mitat dels fruyts de les *carrasques*» 283/2, 1574, f. 163v. Aquest substantiu (derivat d'una arrel preromana KARR-) s'atesta en el segle XIV (DCVB 2 1051b), i actualment abraça una àrea que va des de les serres del Priorat cap al migdia i des de la Ribagorçana cap a l'oest, incloent-hi parts de la Conca de Tremp. Per la banda sud, el límit entre *carrasca* i *alzina* corre a l'esquerra de l'Ebre, amb algunes fluctuacions; dellà el riu, se sent a Gandesa, Calaceit (DECat

IV 390b, 392a). Comp. arag. *carrasca* (Rohlf s 1985; Andolz 1992). Per al significat de *reserbar la vida*, veg. *nous* infra.

— *olivera* f. 'olivar, lloc plantat d'olius', *oliveres* f. pl. 'arbre que fa olives': «Primo una sort de terra campa y una *olivera* sitiada en la partida dels Cerdans» 283/1, 1572, f. 364r; «més la mitat de una masada [...] plantada de tires y *oliveres*» 283/1, 1570, f. 135r; «Item porta lo dit Bertomeu Segura una heretat plantada de *oliveres* a les Barrachines» 283/2, 1573, f. 122v. De OLIVA més el sufix *-era*, substantiu que, amb el sentit de 'arbre que fa olives', es documenta des del s. XIII i avui és la forma del cat. central, del nord-est del País Valencià, sud del Maestrat, i de les Balears (DECat VI 50a). Amb el significat de 'olivar' es localitza al Rosselló i Conflent (DCVB VII 895b). Comp. arag. *oliveras* (Fort 1986: 31); *olibera* (Rohlf s 1985; Andolz 1992).

— *tires* m. pl. 'rengleres de ceps': «Item li donen una heretat plantada de *tires* sitiada al Solanet» 283/1, 1572, f. 364r; «Item porta en contemplació del dit matrimoni una heretat plantada de *tires* en lo terme de Fontespalla a la partida dels Plans» 283/2, 1575, f. 220r. Del francic TÊRI, aplicat a vinyes apareix ja en un pergami barceloní de 1317, a la traducció de l'*Agricultura* de Palladi (c. 1400), a Urgellet (1518, a Castelliçutat), etc.; modernament s'empra sobretot a l'Alt Empordà i al Penedès (DECat VIII 510a, 511a).

Fruits

— *nous* m. pl. 'fruit de la noguera': «Item porta la dita Catalina Adrover y que lo dit Joan Adrover pare seu li promet donar un ort de cànem sitiàt al Pla d'en Gomar [...] ab tal que s'ature la vida en la mitat de les *nous* y de les olives» 283/2, 1573, f. 9r; «la qual mitat de heretat que li dóna és de mig avall envés lo riu ab tal que s reserba la vida en totes les *nous*» 283/2, 1574, f. 163v. Del ll. NUX, NUCIS, es testimonia des del s. XIII (DECat V 966a). Comp. arag. *nous* (Sesma-Líbano 1982: 268). En aquests textos es llegeixen les frases *aturar-se la vida*, *reserbar-se la vida*, que tenen el sentit de 'guardar per a si, reservar-se un dret'; és a dir, el donant es reserva durant la seva vida el benefici d'una part dels béns. Comp. arag. *aturar-se* 'permanecer en una decisió, atenerse a una ley' (Terrado 1991: 231).

— *olives* f. pl. 'fruit de l'olivera'. Veg. *nous* supra. Del ll. OLIVA (DECat VI 48b). Comp. arag. *oliba* (Rohlf s 1985).

Activitats agrícoles

— *collita* f. 'acte i efecte d'arregregar els productes que dona la terra': «Item li donen un cafiz de blat a la *collita*» 283/2, 1574, f. 165v. Del ll. COLLIGERE (DECat II 831a), s'atesta aquest substantiu el 1315 (DCVB 3 297b).

— *fruyts* m. pl. 'fruits': «Item li done una heretat als Tormos [...] ab tal pacte y condició que li aga de dar la mitat dels *fruyts* que en dita heretat se culliran en cada un any» 283/2, 1573, f. 108r. Del ll. FRUCTUS (DECat IV 217a-b).

— *llabor* f. 'llavor': «ab tal que lo dit Francès Navarro age de culturar tota la dita sort y cada hu posarà la mitat de la *llabor*» 283/2, 1574, f. 164r. Aquesta forma es documenta l'any 1704 a Montblanc (DCVB 6 918b). Del ll. LABOR, LABORIS, que s'especialitzà, en el sentit de 'feina agrícola' i 'producte del conreu', en el llatí vulgar hispànic; és un mot que ha esdevingut típic del català, on, fins avui, resta d'ús general a tots els dominis de la llengua; en el català occidental se sent la pronúncia reduïda *llaó* a l'Espluga de Francolí, Bellpuig, Guissona, a tots els pobles de Cardós i la Vall Ferrera, a la baixa vall de Boí (DECat V 108b-109a).

— *segar* tr. 'tallar les messes amb la falç o amb una altra eina semblant': «y pagar lo *segar* entre los dos y partir-se la *collita*» 283/2, 1574, f. 164r. Del ll. SECARE 'tallar', es testimonia des de 1150 (DECat VII 733b). Comp. arag. *segar* (Rohlfs 1985).

— *sementer* m. 'sebrat': «Lo que Joan Adrover dona en contemplació del present matrimoni a Catalina Adrover filla sua per part maternal és a saber una heretat terra campa y oliveres sitiada a la partida del Racó dita lo Sensal [...] ab tal que se agen de partir lo *sementer* que ara y es» 283/2, 1573, f. 9r; «Primo un troz de heretat sitiada en lo dit terme a la ombria dels rius avall [...] ab tal que no y va lo *sementer* d'est any» 283/2, 1574, f. 165r. Der. del ll. SEMENTIS (DECat VII 768a), s'atesta a Jaume I Cròn. 121 i es recull a Calaceit i Castelló (DCVB 9 815a). Comp. arag. *sementero* (Fort 1994: § 100).

— *verema* f. 'collita dels raïms': «Primo la mitat de una heretat sitiada en Fontspatla partida de la Morera [...] la qual mitat li dono de mig avall ab tal que no y va la *verema* d'enguany» 283/1, 1570, f. 167r. De l'antiquat *venema* (< ll. VINDEMIA), amb dissimilació de les nasals, es registra *verema* a J. Roig c. 1460 (cf. DCVB 10 733b; DECat IX 258b).

Cultius

— *blat* m. 'nom de diverses espècies de plantes gramínies del gènere *Triticum*': «Item li donen un cafiz de *blat* a la collita» 283/2, 1574, f. 165v; «Item li dóna lo reverent mosén Miquel Latorre que present està per cert serbici que li a fet dos cafis de *blat*, hu de forment y altre de morcacho» 283/2, 1575, f. 220v. És versemblant que sigui d'origen preromà, probablement cèltic BLATO, testificat com a nom de la farina en totes les llengües britòniques, i que segurament prengué, ja en el cèltic continental, el sentit de 'gra per a la mòlta, producte de la collita'. Antigament, i avui encara en molts parlars del nord-oest, designà col·lectivament tots els principals cereals (DECat I 829a). Cf. *blat* 1501, Fraga (Fort 1993b: 210).

— *cànem* m. 'planta de la família de les cannabàcies, *Cannabis sativa* L.': «Item hun ort per a *cànem*» 283/1, 1570, f. 136r; «Item li donen los dits Antoni Siurana y Bàrbera Parici a la dita Bàrbera Siurana la mitat de un ort de *cànem* si tiat en lo terme de Fontespalla a la vila vella» 284/1, 1576, f. 50v. D'una variant de ll. CANNABIS, s'atesta aquesta forma en la primera meitat del s. XII, i actualment s'usa en quasi tot el País Valencià: com que el tractament -NN- > -n- és propi dels Pirineus i de tot el català occidental (o almenys de tota la seva meitat ponentina), fins al Maestrat, era natural que aquestes terres, grans productores de cànem, tendissin a propagar-ne la seva forma cap al català oriental (DECat II 472b).

— *forment* m. 'blat de la millor casta': «Item porta en contemplació del dit matrimoni quatre cafis *forment*» 283/1, 1572, f. 363r; «Item li dóna un cafiz de *forment*» 283/2, 1573, f. 9r. Del ll. tardà *fromentum* o *formentum* —que substituï el ll. clàssic FRUMENTUM—, es documenta *forment* des dels orígens i és general avui a tot el domini lingüístic (DECat IV 218a-b); cf. *forment* 1501, Fraga (Fort 1993b: 212). Comp. arag. *forment* (Fort 1986: 28; Sesma-Líbano 1982: 209).

— *morcacho* m. 'mitadenc, barreja de blat amb un altre cereal': «Item li dóna [...] dos cafis de blat, hu de forment y altre de *morcacho*» 283/2, 1575, f. 220v; «Item li donen y prometen donar dos cafis de blat, hu de forment y hu de *morcacho*, lo qual prometen donar a la collita» 283/2, 1575, f. 221r. Derivat mossàrab del ll. AMURCA, és *morcatxo* terme peculiar de les comarques del Matarranya i la Terra Alta (DECat V 784b).

— *safrà* m. 'safranera, herba bulbosa (*Crocus sativus*), cultivada pels seus estigmes emprats en medicina i com a espècia': «Item porte més havant la sobredita Juana Candia huna eretat nomenada lo Corralet [...] ab càrrec de deu lliures de les quals se'n diuhen dos aniversaris fora lo *safrà* que stà plantat» 283/1, 1570, f. 136r. De l'àr. *za'farân*, es testimonia l'any 1249 (DECat VII 582a).

Mesures

— *barcelles* f. pl. ‘mesura de capacitat’: «Item porta la dita Madalena Pallarés deu *barcelles* de forment, lo qual està en poder de Joan Parici, vey de Fontespalla» 284/1, 1576, f. 47v. Variant de la forma estrictament mossàrab *bartxella*, potser provinent del ll. vg. *PARTICELLA, diminutiu del ll. PARTICULA ‘petita part, bocinet’, ‘parcel·la’; mot que, per terres valencianes, se sent pertot (DECat I 642b).

— *cafiz*, *cafis* m. ‘mesura de capacitat, equivalent a vint-i-quatre barcelles’: «més quatre *cafiz* forment» 283/1, 1570, f. 135v; «Item tres *cafis* de blat» 283/1, 1570, f. 167r. De l’ar. *qafiz*, es documenta *cafiz* l’any 1075. Continua viu aquest vocable en el País Valencià i en gran part de les comarques del dialecte occidental —a Tortosa, almenys fins a 1555, Despuig (DECat II 394a, DCVB 2 815b). Comp. arag. *cafiz* (Rohlf s 1985; Andolz 1992).

— *cantes* m. pl. ‘mesura de líquids, que conté poc més d’onze litres i serveix per a mesurar principalment oli i vi’: «Item una caldera de aram cabent dos *cantes*» 283/1, 1572, f. 296r. Mot que prové del ll. CANTHARUS ‘espècie de copa gran de dues anses’, i aquest del gr. *κάνθαρος* (DECat II 490b); es recull amb aquest sentit al català nord-occidental i valencià (DCVB 2 930b).

— *faneques* f. pl. ‘mesura de grans que en certes regions conté vuit almuts i en altres en conté dotze’: «Item porta la dita Madalena Pallarés et que lo reverent mosén Miquel Latorre li promet donar per molts y agradables serbicis que d’ella té rebuts dos *faneques* de forment» 284/1, 1576, f. 47v. De l’ar. *fanîqa* ‘sac gran, quilma, costal’, ‘mesura de capacitat, equivalent al contingut d’un sac’; s’atesta als *Furs de València*, i avui s’empra en valencià i en català occidental (DCVB 5 731b; DECat III 875a). Comp. arag. *fanega*, *faneca* (Rohlf s 1985); a Terol —comenta Terrado 1991: 264— la mitja fanega equivalia a 21,40 litres, i per tant una fanega tenia 42,80 litres.

— *metros* m. pl. ‘mesura de vi’: «Més una cuba cabent mil *metros*» 283/1, 1570, f. 135r; «Item una cuba de roure cabent sinch *metros* poch més o meyns» 283/2, 1575, f. 220v; «Item li donen y prometen donar dos *metros* de vi» 283/2, 1575, f. 221r. Del ll. METRUM, i aquest del gr. *μετρον* ‘mida’, ‘mesura’, es registra *metro* en un text mallorquí de 1289 i en un de valencià de 1435 (DECat V 646a-b). Comp. arag. *metro* (Fort 1994: § 1085), *mietro*, *nietro* (DCECH IV 62a; Rohlf s 1985; Andolz 1992).

Animals

— *bestiar* m. ‘conjunt d’animals quadrúpedes que s’aprofiten per al treball o per al consum’: «Item porta lo dit Joan Belsa y la dita sa mare li promet donar un corral de *bestiar* a la costa» 283/1, 1570, f. 135v. Der. del ll. BESTIA (DECat I 783a); comp. alt-aragonès *bestiar* (Rohlf s 1985).

— *borregos* m. pl. ‘anyell des d’un a dos anys’: «Item porta nou ovelles y tres *borregos*» 283/2, 1575, f. 220r. Segurament deriva de *borra* per la llana tendra de què està cobert el borrec. La forma valenciana *borrego* es documenta el 1433 (DECat II 138b), variant que s’usa des de Tortosa fins a l’extrem sud, respecte a la qual opina Coromines que «donat el seu caràcter universal en aquesta zona és més probable que sigui d’herència mossàrab que no un aragonesisme» (DECat II 139a). Comp. arag. *borrego* (Sesma-Líbano 1982: 116; Rohlf s 1985).

— *cabres* f. pl. ‘mamífer remugant domèstic (*Capra hircus*)’: «Item porta XXIII *cabres* donades a mijes a la viuda de Joan Pastor y a Domingo Tomàs» 283/2, 1575, f. 220r. Del ll. CAPRA (DECat II 370a).

— *casses de abelles* f. pl. ‘rusc’: «Item porta nou *casses de abelles*» 283/2, 1575, f. 220r. Cf. *casa d’ebeylles* 1359, Mallorca (Miralles 1984: 104), *cases apium sive abeyas* 1388 Mallorca, *casa de abeles* s. xiv, arx. Montblanc (DCVB 3 2b). Aquest mot avui dia se sent a Menorca i Eivissa, però a Mallorca ha estat substituït per *ca-sera*, *caera*, *caiera* (Miralles 1984: 104; DECat I 395a). Comp. *arnes* 1501, Fraga (Fort 1999a: 118-119), vocable de tot el català occidental, que s’estén també al sud i nord-oest de l’oriental (DECat I 395a).

— *exams* m. pl. ‘eixams’: «y que lo honrrat Bernat Adrover oncle seu li promet donar quatre *exams* a drets de mare» 283/2, 1573, f. 9v; «et que lo reverent mosén Miquel Latorre li promet donar [...] dos *exams*» 284/1, 1576, f. 47v. Del ll. EXAMEN, es registra aquesta forma a finals del s. xv (DECat III 238b).

— *femelles* f. pl. ‘animal irracional del sexe femení’: «Més la mitat del bestiar, a saber és la mitat dels (*sic*) femelles» 283/1, 1570, f. 135v. Del ll. FEMELLA, dim. de FEMINA, paraula atestada l’any 1410 (DCVB 5 790a; DECat III 942a).

— *mula* f. ‘femella híbrida de cavall i somera (*mula somerina*) o d’ase i egua (*mula eguina*)’: «Més una *mula*» 283/1, 1570, f. 135v; «Item li dóna una *mula*» 283/2, 1574, f. 164r. Del ll. MULUS, es testimonia des de mitjan segle xv (DECat V 830a).

— *ovelles* f. pl. ‘mamífer remugant (*Ovis aries*)’: «Item li donen la mitat de les *ovelles* que tenen que totes són XXVIII» 283/1, 1572, f. 364r; «Item li donen totes les ovelles que li vindran a sa part de les miges llevada la *llana*» 283/2, 1574, f.

165v. Del ll. tardà OVICULA, pròpiament diminutiu d'OVIS, és un mot ben conegut en totes les èpoques i en tot el domini lingüístic català, excepte en el Roselló (DECat VI 143b). Comp. arag. *ovella*, *ovellas* (Fort 1994: § 289; Sesma-Libano 1982: 275; Rohlf 1985). En el segon text s'indica que la donació de les ovelles es farà després de *llevada la llana*, participi de *llevar* ('treure'), verb que continua viu i vigorós en tot el País Valencià (DECat V 182a-b); i també a Mallorca i Eivissa (Miralles 1984: 32).

— *reses* m. pl. 'cap de bestiar': «Item vinticinch *reses* de bestiar» 283/1, 1570, f. 166r; «Item deu *reses* de bestiar» 283/1, 1570, f. 167r. Es recull amb aquest sentit en el Maestrat i València (DCVB 9 401b), accepció que en català tingué vida migrada, i potser només de nissaga mossàrab, puix que literàriament només figura en J. Roig; encara resta en la zona fronterera, els Ports i Alcalatén, terres pastorals i amb forta deïxa mossàrab (DECat VII 271a).

LA CASA

Edifici

— *cambra* f. 'habitació': «Et primo porta [...] una *cambra* ab un sòtol que stà en les casses que stan allà sitiades en Fontespalla» 283/2, 1574, f. 163r. Del ll. CAMERA, és ja freqüent en Llull i en Jaume I; avui se sent sobretot en pobles de la zona Pego-Gandia, i també al sud i nord del català occidental (Priorat, Bonansa), i a Menorca (DECat II 450b). Comp. arag. *cambra* (Fort 1986: 23; Terrado 1991: 243).

— *cases*, *casses* f. pl. 'edifici destinat a habitació humana': «Primo la mitat de unes *cases* en lo loch de Fontspalla en lo carer de la yglesia» 283/1, 1570, f. 135r; «li promet donar unes *cases* sitiades en lo lloch de Fontespalla que afronten ab *cases* de Joan Sastre y ab *cases* dels hereus de Joan Salvador y ab via pública» 283/2, 1573, f. 8r; «li promet donar para tantost unes *cases* sitiades en lo dit lloch de Fontespalla al carrer d'en Corretger que afronten ab *casses* dels hereus de Bertomeu Anglés y ab *cases* de Menaut de Casanova y ab dos vies públiques» 283/2, 1573, f. 108r; «El primo porta lo dit Pere Ginebrell en contemplació del dit matrimoni unes *casses* sitiades en Fontespalla que afronten ab *casses* de Joan Adrover y ab *casses* de Domingo Vinya y ab via pública» 283/2, 1575, f. 220r. Del ll. CASA 'cabaneta, barraca', es documenta des dels orígens (DECat II 604a).

— *corral* m. 'recinte per a tancar bestiar': «li promet donar un *corral* de bestiar a la costa» 283/1, 1570, f. 135v; «Item la mitat de un *corral* en Fontespalla al Solà»

283/1, 1570, f. 166r. Potser ve d'un ll. vg. *CURRALE en el sentit de 'circ per a curses' o de 'lloc on es tanquen els vehicles', der. del ll. CURRUS 'carro' (DECat II 946b) || *corralet* dim. «Item porta lo dit Pere Bonfill un *corralet* o pati sitiati en la costa del lloch de Fontespalla» 284/1, 1576, f. 50r. Ferrer Ginart assenyala per al menorquí, *corral*, com a sinònim de *hort*, definint-lo «el tros de terra que hi ha adjunt a una casa, si és sembradiu; si no ho és se diu *pati*» (DECat IV 819a).

— *pati* m. 'eixida o corral adjacent a una casa'. Veg. *corralet*, supra. D'origen incert, potser es tracta més aviat d'una paraula preromana indoeuropea, relacionada amb el prussià antic *posty* 'pasturatge'; del sentit primitiu 'paratge de pastures' passà al de 'terra sense conreu' i 'solar no edificat dins o fora d'un edifici' (DECat VI 336b-337a).

— *sòtol* m. 'solar, porció de terreny pertanyent a una casa': «Primo porta lo dit Pere Serrat y la dita Bàrbera Celma sa mare li promet donar para tantost unes cases sitiades en lo dit lloch de Fontespalla al carrer d'en Corretger [...] ab tal que s reserva de sa vida la mitat de la un *sòtol*» 283/2, 1573, f. 108r; «y que la dita Joanna Angosto mare sua li dóna per part paternal és a saber una cambra ab un *sòtol* que stà en les casses que stan allà sitiades en Fontespalla que afronten ab dos vies públiques, ab Bernat Vinya y ab Miquel Prades y la dita cambra y *sòtol* que li dóna afronte ab casses de Bernat Vinya y ab les dites casses ab tal que reserba la vida en lo dit *sòtol*» 283/2, 1574, f. 163r. Del ll. vg. SUBTULUS, va perpetuar-se en català amb l'accepció principal de 'soterranis o baixos d'un edifici' (1158, doc. ross.), però el fet que en documents dels ss. x-xiv el mot vagi aplegat amb *soler* 'solar' ens dóna a entendre que es tracta d'estances arran de terra, a manera de corals; d'aquí ve que *sòtol* signifiqui 'solar o cós amb tanca i sense edificació' en un document de 1409 de Santa Coloma de Queralt (DECat VIII 116a).

Béns mobles

— *caldera* f. 'gran vas de metall, de forma aproximadament semiesfèrica, que serveix per escalfar o bullir aigua, coure carn, fondre alguna substància per ebullició, etc.': «Item una *caldera* de aram cabent dos cantes» 283/1, 1572, f. 296r. Der. de CALIDUS (DECat II 422a). S'especifica que aquest utensili és d'*aram* (ll. tardà AERAMEN, DECat I 335b); cf. *aram* 1490, la Ginebrosa (Fort 1993a: 326). Comp. arag. *aram* (Sesma-Líbano 1982: 88; Andolz 1992).

— *cofre* m. 'caixa rectangular amb tapa ordinàriament bombada': «Més un *cofre* que està en la mateixa casa» 283/1, 1570, f. 135r. Del fr. *coffre* i aquest del ll. COPHINUS 'cistella, panera, cove' que s'havia pres del gr. κοφινος (DECat II 806a).

— *cub, cup* m. ‘recipient de dogues de fusta, destinat a pitjar-hi el raïm i fer-hi el vi’: «Més una cuba cabent mil metros y més mig *cub*, la qual cuba y *cub* estan en les matexes cases» 283/1, 1570, f. 135r; «y axí matex la part y portió que té en lo *cup* y cuba estans en les dites cases» 283/1, 1572, f. 362r; «Item li done un *cup* ab tal que s’i ature la vida» 283/2, 1574, f. 164v. Del ll. tardà hispànic CUPUS ‘espècie de cubell o barral’, der. del ll. cl. CUPA ‘bóta’, es documenta *cub* des de 1045, i *cup* a partir de 1373 (DECat II 1104b).

— *cuba* f. ‘bóta gran de fusta per a tenir vi, de 200 a 500 cànters de cabuda’: «Més una *cuba* cabent mil metros» 283/1, 1570, f. 135r; «Item la mitat de una *cuba*» 283/1, 1570, f. 166r; «Item una *cuba* de roure cabent sinch metros poch més o meyns» 283/2, 1575, f. 220v. Del ll. CUPA ‘bóta’ (DECat II 1105b), s’empra aquest substantiu a Fraga, Calaceit i Gandesa (DCVB 3 796b). En l’últim exemple s’indica que el dit receptacle és de *roure*.

— *dogat* m. ‘conjunt de fustes unides amb cèrcols que formen el cós d’una bóta’: «Item li done un *dogat* de cuba» 283/2, 1573, f. 108v. Derivat del ll. tardà DOGA ‘bóta’, i aquest del gr. δοχη ‘recipient’ (DECat III 157b).

Roba de llit

— *borraça* f. ‘flassada grollera de cotó, que serveix de tapall de llit en les cases de pagès’: «huna *borraça* y dos llançols» 283/1, 1570, f. 136v; «li promet donar un llit de roba a saber és [...] *borraça*» 284/1, 1576, f. 47r. Derivat del ll. tardà BURRA, de procedència incerta (DECat II 128a); amb aquest sentit es recull a Ribagorça i altres indrets del català oriental (DCVB 2 600a). Comp. arag. *borraça* (Sesma-Líbano 1982: 116).

— *flacada, flaçada* f. ‘flassada’: «Item porta una *flacada* cardada valent cent sous» 283/2, 1575, f. 220v; «Item li prometen donar llit de roba [...] *flacada*» 283/2, 1575, f. 221v; «li promet donar un llit de roba a saber és: [...] *flaçada*» 284/1, 1576, f. 47r. D’etimologia incerta, probablement del preromà *FLAKIATA —o *FLEKIATA—, continua essent fins avui un mot igualment usual en tots els dominis dialectals, i pertot pronunciat *flasáda* (DECat IV 20a); cf. *fracada* 1490, La Ginebrosa (Fort 1993a: 327). Es precisa en el primer text que aquesta peça és *cardada* (de *cardar* ‘passar la carda a certes matèries filamentosos, com la llana, el cotó, etc. per preparar-les per a esser filades’, DCVB 2 1028a). Comp. arag. *flacatas* (Fort 1986: 27), *flaçada, flacada* (Sesma-Líbano 1982: 207).

— *llançol, llançols, llançols* m. ‘llençol’: «Item li prometen donar llit de roba, dos *llançols* [...]» 283/2, 1575, f. 221v; «li promet donar un llit de roba a saber és:

[...] parell de *llancols*» 284/1, 1576, f. 47r; «li promet donar [...] un *llancol* de stopa» 284/1, 1576, f. 47v. De LINTEOLUM, diminutiu de LINTEUM, que ja significà 'llençol' en llatí clàssic. *Llançol*, amb *a*, avui està pertot en els parlars de fonètica occidental, és variant molt antiga (DECat V 148a); cf. *lencols* 1490, la Ginebrosa (Fort 1993a: 328). Comp. arag. *linçol* (Sesma-Líbano 1982: 243), *lençuelo* (Terrado 1991: 277). En l'últim text s'indica que la matèria primera del *llancol* és la *stopa* 'estopa, tela teixida del dit fil' (DCVB 5 571b).

— *llit de roba* exp. 'tota peça o conjunt de peces que serveixen per a cobrir o guarnir el llit': «Item un *llit de roba*» 283/1, 1572, f. 296r; «Item porte la dita Ysabel Bonfill un *llit de roba*» 283/2, 1573, f. 109v; «Item li prometen donar *llit de roba*: dos llancols, borraça, traveser, màrfega y flacada» 283/2, 1575, f. 221v. Comp. *roba de llit* (DCVB 9 510b). Del ll. LECTUS (DECat V 224b), i d'un derivat de *RAUBARE (DECat VII 352b).

— *màrfega* f. 'tela farcida de palla per a servir de matalàs': «Item li done lo dit Joan Adrover a la dita Catalina Adrover filla sua un llit de roba: *màrfega* [...]» 283/2, 1573, f. 9r; «li promet donar un llit de roba a saber és: *màrfega* [...]» 284/1, 1576, f. 47r. De l'ár. vg. *márfaqa* (ár. *mírfaqa*) 'coixí de llit', 'coixí de seure'. Es documenta des de mitjan segle XIV (DECat V 482b). Cf. *marfegua* 1490, la Ginebrosa (Fort 1993a: 328). Comp. arag. *màrfega* (Sesma-Líbano 1982: 253; Rohlf 1985; Andolz 1992).

— *traveser* m. 'coixí llarg que va de banda a banda del llit': «Item li done [...] un llit de roba: màrfega, llancols, *traveser*» 283/2, 1573, f. 9r; «li promet donar un llit de roba a saber és: [...] *traveser*» 284/1, 1576, f. 47r. Derivat del ll. TRANSVERSUS, es testimonia *travesser* a la *Crònica* de Jaume I (DECat IX 200a, 202a-b). Cf. *trauser* 1490, la Ginebrosa (Fort 1993a: 330). Comp. arag. *traveser(os)*, *traussero* (Sesma-Líbano 1982: 354; Terrado 1991: 315).

Roba personal i adorns

— *arrear* tr. 'guarnir, proveir quelcom de les coses necessàries al seu ús o al seu adorn': «y la novia vestida y *arreada*» 283/2, 1574, f. 165v; «Item prometen los dits Antoni Siurana y Bàrbera Parici de calcar y vestir y *arrear* a la dita Bàrbera Siurana, filla sua, a sa honrra» 284/1, 1576, f. 51r. D'un ll. vg. *ARREDARE 'proveir', de formació incerta, probablement derivat del germànic, gòtic *RETHS 'consell, previsió, provisió', es documenta en el s. XIII. Dins el conjunt de la llengua, és un mot que avui ha quedat antiquat, si bé no oblidat (DECat I 410b-411a).

— *gonella* f. 'peça de vestit composta de cos i falda més o menys llarga': «Més

li done lo sobredit mosén Angosto huna *gonella* morada sense cos pux lis done lo sobredit sayet» 283/1, 1570, f. 136v; «Item li donen dos *gonelles* de color y dos de pardillo» 283/1, 1570, f. 167r. Diminutiu del cat. ant. *gona* 'espècie de túnica de pell o de seda, sense mànigues, usada per homes i dones', del ll. tardà GUNNA, d'origen incert, potser provinent de l'iraní antic (DECat IV 562b). Es troba aquest mot en tota mena de clàssics medievals, encara que va tendir a antiquar-se cap a la fi de l'Edat Mitjana (DECat IV 563a). Cf. *gonelles* (Farreny 1986: 231), *gonella* (1490, 1494, la Ginebrosa, veg. Fort 1993a: 328); comp. arag. *gonella* (Fort 1986: 30; Sesma-Líbano 1982: 280; Terrado 1991: 271). En l'últim text s'especifica que aquesta peça és de *pardillo* 'drap de color castany fosc' (DCVB 8 236a-b), derivat del castellà *pardo* (DECat VI 278a); cf. *pardillo* (1494, la Ginebrosa, veg. Fort 1993a: 329).

— *joyes* f. pl. 'joies': «Item porta la dita Madalena Pallarés totes les robes y joyes que ella té» 284/1, 1576, f. 47v. Aquest substantiu, que abunda des del principi, s'extragué de *jozell* (fr. ant. *joiel* < ll. vg. *JOCALÉ), pres per un diminutiu (DECat IV 899b).

— *robes* f. pl. 'conjunt de peces de tela destinades a cobrir el cos d'algú'. Veg. *joyes* supra. Derivat de *RAUBARE (DECat VII 352b).

— *sayet* m. 'saio petit': «Item li done mosén Angosto hun *sayet* de drap fi» 283/1, 1570, f. 136v; «Item li promet fer lo dit mosén Miquel Latorre un *sayet* de xxii a la dita Bàrbera Sorolla» 283/2, 1575, f. 220v. Derivat de *saia* (< ll. vg. *SAGIA, del ll. SAGUM 'espècie de mantell', DECat VII 595b). En el primer text s'indica que el *sayet* és de *drap* (*fi*) 'qualsevol teixit, especialment el de llana i ben afelpat o tondosat' (DECat III 197a), mentre que en el segon s'assenyala que és *de XXII*, és a dir 'el que conté 2200 fils a la peça' (DCVB 4 592b).

Monedes

— *lliures* f. pl. 'moneda antiga': «Primo porte la sobredita Juana Candia coranta nou *lliures* que En Juan Texidor y sa muller Bàrbera Dilla estan obligats ha contracte censal» 283/1, 1570, f. 136r; «Item porta en contemplació de dit matrimoni cinquanta *lliures* en contans, dich mil sous» 283/2, 1575, f. 220r. A Catalunya i a Mallorca tenia vint sous (DCVB 7 32a), valor que apareix en el segon exemple. Del ll. LIBRA, es documenta des dels orígens com a nom d'unitat de moneda (*liures*, Llull; *lliura* sant Vicent Ferrer), cf. DECat V 225b.

— *sous* m. pl. 'moneda antiga que valia dotze diners de billó i que era la vintena part de la lliura': «més en dinés X *sous*» 283/1, 1570, f. 135v; «Item porta la

dita Madalena Pallarés docents y vint *sous* que té guanyat de soldada en Trayguera en casa dels hereus de Felip Esteller. Item porta la dita Madalena Pallarés huytanta *sous* que té guanyat de soldada en casa del reverent mosén Miquel Latorre habitant en Fontespalla» 284/1, 1576, f. 47r. Del ll. tardà SOLIDUS 'ducat, certa moneda d'or', que pròpiament era l'adjectiu clàssic SOLIDUS 'sòlid', substantivat (DECat VIII 122a); el *sou jaquès* és el que valia 12 diners jaquesos (DCVB 10 39b). Els sous que la núvia aporta al matrimoni, segons s'especifica en l'últim text, els té *guanyat de soldada* (der. de *sou*) 'salari', mot que s'atesta des del segle XIII (DECat VIII 122b).

CONSIDERACIONS FINALS

Es palesa que els documents objecte d'anàlisi són un testimoni feient de tots aquells béns (campes, cases, horts, diners, etc.) que els nuvis reben o aporten amb motiu de les seves esposalles: bona part d'aquests els perceben o porten indistintament tant l'home com la dona. És costum, de tota manera, que la dona dugui els béns d'ús propi. Així en els capítols matrimonials entre Joan Belsa i Joana Càndida, el pare d'ella li dóna «hun sayet de drap fi» i «huna gonella morada sense cos» (283/1, 1570, f. 136v); i en els subscriptes entre Bernat Vinya i Àgueda Albiol, a ella, li donen «dos gonelles de color y dos de pardillo» (283/1, 1570, f. 167r). Endemés, en els capítols entre Pere Celma i Madalena Pallarés s'indica que «Item porta la dita Madalena Pallarés *totes les robes y joyes que ella té*» (284/1, 1576, f. 47v); o en els capítols entre Pere Bonfill i Bàrbera Siurana s'acorda que «Item prometen los dits Antoni Siurana y Bàrbera Parici *de calcar y vestir y arrear* a la dita Bàrbera Siurana, filla sua, *a sa honrra*» (284/1, 1576, f. 51r); i en els de Francesc Navarro i Catalina Salvador s'esmenta: «y la novia vestida y arreada» (283/2, 1574, f. 165v). Ultra això, és la dona la que porta el *llit de roba*; en alguns dels capítols estudiats s'enumera cada una de les peces que l'integren, i en d'altres s'expressa de manera més general: «Item li promet donar un *llit de roba a usança de la terra*» (283/1, 1570, f. 167r); «Item un *llit de roba a hús y pràctica de llauradós*» (283/2, 1574, f. 165v); «Item porta [...] un *llit de roba ab tot son aparell a hús y pràctica de la terra*» (284/1, 1576, f. 51r). Solament en els capítols entre Agostí Angosto i Àgueda Ortí és ell el que «Item porta un *llit de roba ab son menester*» (283/1, 1572, f. 363r).

Els textos no literaris són els que més fidelment poden reproduir l'ús viu d'un idioma, ja que la força del parlant venç més fàcilment les rèmores culturals de qui escriu (Martí 1990: 70, 53). Al costat d'una sèrie de mots que s'atesten encara en

aquests documents notarial de l'època moderna, i que per causes historicoculturals avui s'han perdut (*gonella, lliures, sous; arrear, aturar-se la vida, reservar-se la vida*), se'n documenten d'altres que són encara d'ús general (*bestiar, caldera, cofre, corral, exams, femelles*, etc.). D'altra banda, encara que no se sap amb prou seguretat, per causa dels límits de la informació escrita, quin abast tenien les diferències dialectals que sens dubte eren vives en la llengua parlada (Martí 1990: 69), sí que és cert que es testimonien uns quants vocables que a hores d'ara són propis del català nord-occidental i valencià (*bancal, barcelles, camp, cànem, carrasques, cuba, faneques, llabor, llevar, masada, reses, sementer, sòtol*), o particulars de certes microàrees (*cases d'abelles*, documentat en època medieval a Montblanc, València i a Mallorca, avui és peculiar de Menorca i Eivissa; *morcallo*, característic del Matarranya i la Terra Alta). Val a dir que un cert nombre de termes ja els he documentats en textos catalans d'Aragó, de finals del segle xv, procedents de la Ginebrosa (*aram, fracada, gonella, marfegua, pardillo, trauerser*), o de principis del segle xvi, de Fraga (*blat, forment, heretat, masada*), i d'altres es registren així mateix en aragonès (*bancal, bestiar, borregos, cambra, cafiz, fanega, flaçada, forment, metro, ovellas, oliveras, sementer, suerte*).

El lèxic d'aquests *capítols matrimonials* reflecteix la vida quotidiana d'una societat rural i facilita informació sobre distints aspectes de l'economia d'aquesta zona, dades fonamentals per al coneixement de la història social i lingüística del català a l'Aragó.

MARIA ROSA FORT I CAÑELLAS
Universitat de Saragossa

BIBLIOGRAFIA

- ANDOLZ, R. (1992): *Diccionario Aragonés*. Zaragoza: Mira editores, 4a ed. corregida i augmentada.
- CASANOVA, E. (1988): *El lèxic d'Antoni Canals*. Biblioteca Sanchis Guarner, Institut de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COROMINES, J. (1976): *Entre dos llenguatges*, vol. I. Barcelona: Curial.
- DCECH = J. Corominas i J. A. Pascual: *Diccionario crítico y etimológico castellano e hispánico*, 6 vol. Madrid: Gredos, 1980-1991.
- DCVB = A. Ma Alcover i F. de B. Moll: *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol. Palma de Mallorca-Barcelona, 2a ed., 1968-1969.
- DECat = J. Corominas: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vol. Barcelona: Curial - «la Caixa», 1980-1991.

- FARRENY, Ma D. (1986): *Processos de crims del segle xv a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FORT, Ma R. (1986): *Relación del léxico catalán con el aragonés en documentación primitiva aragonesa*. Zaragoza, Diputación General de Aragón, Departamento de Cultura y Educación.
- (1993a): *Manifestaciones catalanas en dos testamentos del siglo xv de La Ginebrosa (Teruel)*, a les *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas* (Universidade de Santiago de Compostela, 1989). A Coruña, Fundación «Pedro Barrié de la Maza, conde de Fenosa», vol. V, p. 317-341.
- (1993b): «La lengua catalana en documentación del siglo xvi de la Franja Oriental de Aragón: unas actas del ayuntamiento de Fraga», *II Curso sobre Lengua y Literatura en Aragón (siglos xi y xii)*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico, p. 193-225.
- (1994): *Léxico romance en documentos medievales aragoneses (siglos xi y xii)*. Zaragoza: Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura.
- (1999a): *L'organització administrativa del consell de Fraga en els primers anys del segle xvi: contribució a l'estudi del lèxic*, a les *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Franja (Calaceit i Fraga, 17 i 18 d'octubre de 1997)*, Barcelona - Calaceit - Fraga, Institut d'Estudis Catalans - Institut d'Estudis del Baix Cinca - Associació Cultural del Mataranya, p. 103-124.
- (1999b): *Lèxic de l'administració i del món rural en documentació municipal de Fraga (s. xvi)*, a «Caplletra», 27 (Tardor, 1999), p. 87-98.
- LALINDE, J. (1965): *Capitulaciones y donaciones matrimoniales en el derecho catalán*. Barcelona.
- MARTÍ, J. (1990): *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes*. Universitat de València, Biblioteca Lingüística Catalana.
- MIRALLES, J. (1984): *Un llibre de cort reial mallorquí del segle xiv*, vol. II. Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, Edit. Moll.
- ROHLFS, G. (1985): *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- SESMA, J. A.; A. LÍBANO (1982): *Léxico del comercio medieval en Aragón (siglo xv)*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- TERRADO, J. (1991): *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*. Teruel, Instituto de Estudios Turolenses.